

MARX A WEBER O METÓDE ABSTRAKCIE (I)

JURAJ HALAS, Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta UK, Bratislava, SR

HALAS, J.: Marx and Weber on the Method of Abstraction (I)
FILOZOFIA 71, 2016, No. 9, pp. 771-778

Based on primary sources, the paper reconstructs the method of abstraction used by two founding figures of modern social science: Karl Marx and Max Weber. According to both thinkers, this method plays a key role in social science. But although their views on the nature of the method are largely identical, the paper describes important differences between them in terms of (i) the cognitive goals with which the method is applied, (ii) the epistemic status of the results of its application, (iii) the criteria of correct application of the method and (iv) the supposed relation of abstraction to the distinction between the natural and the social sciences. This first part of the paper deals with the notion of abstraction which underpins Marx's "critique of political economy".

Keywords: Abstraction – Idealization – Marx – Reproduction in thought

Úvod. Marx i Weber sú dodnes referenčnými bodmi nielen v oblasti historiografie a filozofie spoločenských vied, ale aj v špeciálnych disciplínach: v sociológii, sociálnej antropológii či (v menšej miere) v ekonómii. V metodologických reflexiách, ale aj v substantívnych prácach obidvoch autorov sa často vyskytuje termín „abstrakcia“, a to jednak v zmysle metódy, jednak na označenie výsledku aplikácie tejto metódy. Obidvaja považujú abstrakciu za významnú súčasť metodologickej výbavy spoločenských vied a jej produkty chápu ako základné objekty spoločenskovedných teórií. Podľa obidvoch tiež metóda abstrakcie súvisí s rozdielmi medzi prírodnými a spoločenskými vedami.

V tomto článku najprv podrobnejšie zdôvodňujem posledné dve tvrdenia. Predkladám teda analýzu Marxovho a Weberovho chápania metódy abstrakcie, ako aj metodologických kritérií, ktorými sa podľa nich musí riadiť správna aplikácia tejto metódy. Skúmanie a interpretácia primárnych zdrojov je náplňou prvých dvoch častí štúdie. V tretej, záverečnej časti obidve koncepcie porovnávam a uvádzam ich do vzťahu s niektorými súčasnými diskusiami o abstrahovaní a idealizácii vo filozofii vedy. Ukazujem, že bez ohľadu na rozdiely v metodologických reflexiách obidvaja teoretici používali rovnakú metódu a že sa tento postup principiálne nelíši od metód, ktoré sa bežne aplikujú v prírodných vedách.¹

¹ V ďalšom postupe vychádzam z chápania metódy, ktoré zachytáva séria štúdií (Bielik et al. 2014a,b,c,d), ako aj z koncepcie metód abstrakcie a idealizácie z článku (Halas 2015).

1. Karl Marx: myšlienková reprodukcia skutočnosti. Karl Marx nikdy nevenoval metodologickým otázkam toľko pozornosti, aby o nich publikoval samostatný text. Jeho vyjadrenia o povahe vedy, o rozdiel medzi prírodnými vedami a SH-disciplínami či o adekvátnej vedeckej metóde sú roztrúsené v spisoch venovaných substantívnym problémom, v rukopisných náčrtoch a v súkromnej korešpondencii. Z veľkej časti majú charakter aforizmov. Najznámejší a zrejme najdlhší text, v ktorom sa Marx sústreďuje na problém metodológie, tvorí súčasť rukopisov *Grundrisse* a má iba tridsať strán. Pri skúmaní „Marxovej metodológie“ sa preto často postupuje tak, že sa jeho fragmentárne príspevky subsumujú pod neskoršie systematizácie iných autorov. Keďže cieľom tejto časti je načrtnúť len Marxovo chápanie metódy abstrakcie, obmedzím sa tu na jeho vlastné vyjadrenia pochádzajúce z troch menovaných zdrojov.²

1.1 Metóda abstrakcie a veda. Podľa Marxa je „všetko ľudské myslenie“ možné len vďaka „schopnosti abstrahovať od zmyslovej jedinečnosti a náhodnosti“ (Marx 1976, 210). Na jednej strane je preto abstrahovanie triviálnou súčasťou každého vedeckého poznávacieho procesu. Schopnosť abstrahovania čiže „sila abstrakcie“ však na druhej strane nadobúda špecifický význam v spoločenskovednom skúmaní, pretože „... pri analýze ekonomických foriem³ nemožno použiť ani mikroskop, ani chemické reagenty. Sila abstrakcie musí nahradiť jedno i druhé“ (Marx 1985a, 14).

To však neznamená, že by abstrahovanie bolo postupom, ktorý sa uplatňuje len pri skúmaní ekonomických foriem. Na dosiahnutie analogických kognitívnych cieľov sa používa aj v prírodných vedách: „Aby sa zákony politickej ekonómie zobrazili v čistej podobe, abstrahuje sa od trení, tak, ako sa v čistej mechanike abstrahuje od jednotlivých trení, ktoré sa v každom jednotlivom prípade jej aplikácie musia prekonať“ (Marx 1988, 88).

V ekonómii – a *pars pro toto* v SH-disciplínach – sa teda aplikuje taká istá metóda abstrakcie ako v prírodných vedách, no využíva sa intenzívnejšie. Táto črta spoločenskovedného skúmania je podľa Marxa dôsledkom povahy jeho predmetu: prístroje zdokonaľujúce zmysly („mikroskop“) a experimentálne zásahy (pomocou „chemických reagentov“) tu veľa nezmôžu. Marx si teda uvedomoval analógiu medzi praktickým vytváraním „čistej podoby“ javu pomocou experimentu a jej teoretickým vytváraním pomocou neempirických metód, pričom intenzívnejšie uplatňovanie druhého postupu v SH-disciplínach chápal ako kompenzáciu nemožnosti uplatňovať prvý postup.

V nasledujúcich častiach podrobnejšie objasním kroky, ktoré Marx považoval za súčasť metódy abstrakcie, kritériá správnosti, ktorými sa má aplikácia postupu v SH-disciplínach podľa neho riadiť, ako aj funkcie, ktoré abstrakciám pripisoval.

1.2 Abstrahovanie ako metóda. Podľa Marxa sú kategórie politickej ekonómie, teda jej základné teoretické pojmy, „abstrakciami spoločenských výrobných vzťahov“

² Tam, kde je to možné, vychádzam zo slovenských prekladov, ktoré som porovnal s originálom. V iných prípadoch citujem *Marx-Engels Gesamtausgabe* vo vlastnom preklade.

³ Pre potreby tohto článku postačí, ak „ekonomické formy“ stotožníme so sociálnymi faktmi, ktoré sa týkajú ekonomického života spoločnosti.

(Marx 1980a, 84). Vzhľadom na citované vyjadrenia o súvislosti abstrakcie a ľudského myslenia možno predpokladať, že za „abstrakcie“ považoval nielen pojmy iných disciplín, ale pojmy vôbec. V tomto ohľade sa Marx hlási k starej sémantickej tradícii, ktorá chápe pojmy ako objekty získané buď myšlienkovým vyčlenením určitých charakteristík jednotlivín, alebo prostredníctvom ďalších operácií na objektoch, ktoré sa pôvodne získali takýmto vyčlenením. Niektoré Marxove vyjadrenia naznačujú, že materiálom, na ktorý sa podľa neho metóda abstrakcie uplatňuje, sú priamo časopriestorové objekty,⁴ no ide tu len o jazykovú skratku. Jeho úvahy o abstrakciách v rukopisoch *Grundrisse* ukazujú, že rozlišuje medzi (i) „(reálnym) konkrétnom“ ako časopriestorovým objektom, ktorý existuje nezávisle od poznávacieho subjektu, (ii) „predstavovaným konkrétnom“ ako objektom v zmyslovej skúsenosti a (iii) „myšlienkovým konkrétnom“ ako teoreticky, pojmovo spracovaným konkrétnom (Jánoska et al. 1994, 113-114). Posledné dva menované druhy „konkrétne“ predstavujú koreláty časopriestorového objektu v poznaní. Práve ony sa môžu stať predmetom, na ktorý sa aplikuje metóda abstrahovania.

Moderná sémantika však odmieta predstavu o pojmoch ako (mentálnych) objektoch, ktoré sú výsledkom abstrakcie z jednotlivín (resp. ich korelátov v poznaní), ako psychologickú. Neskôr uvidíme, že nielen Marx, ale aj Weber chápe pojmy v intenciách tradičnej, t. j. predfregeovskej sémantiky. Keďže moje zámery v tejto štúdii nie sú sémantické, budem odhliadať od problémov, ktoré súvisia s týmto poňatím pojmov u obidvoch autorov. Pokiaľ ide o Marxa, predstavu o genéze pojmov preto ponechávam bokom. Marxove „kategórie“, resp. „abstrakcie“ môžeme chápať ako sémanticky bližšie nešpecifikované abstraktné objekty, ktoré (i) neexistujú (t. j. neexemplifikujú existenciu), (ii) *kódujú* niektoré vlastnosti exemplifikované bežnými (existujúcimi) objektmi a (iii) vďaka tomu vo vede slúžia ako reprezentácie či surogáty bežných objektov.⁵ Či si čitateľ/ka tieto abstraktné objekty stotožní s pojmami alebo objektmi, na ktoré pojmy referujú (a bude chápať metódu abstrakcie ako súčasť komplexnejšej podoby metódy definovania), s modelmi (a bude považovať metódu abstrakcie za súčasť postupov uplatňovaných pri modelovaní), alebo s nejakým inými objektmi, to závisí aj od predpokladanej sémantickej teórie, ku ktorej sa ďalej staviam agnosticky.

Pokiaľ ide o operácie, ktoré sa vykonávajú pri aplikácii metódy abstrahovania, Marx rozoznáva dva druhy: odhliadanie od charakteristík a kontrafaktuálne pripisovanie charakteristík. Z hľadiska súčasnej terminológie zodpovedá prvý postup „abstrakcii“, druhý „idealizácii“ (Jones 2005). Príklad uplatnenia prvej operácie poskytuje analýza kapitalistického výrobného procesu (KVP) v prvom zväzku *Kapitálu*. Na jej začiatku sa uvádza: „Výroba užitočných hodnôt čiže statkov nemení svoju všeobecnú povahu tým, že sa uskutočňuje pre kapitalistu a pod jeho kontrolou. Preto treba pracovný proces skúmať najprv nezávisle od akejkoľvek určitej spoločenskej formy“ (Marx 1985a, 157). Takto chápaný „pracovný

⁴ Napríklad „zákon hodnoty vyabstrahovaný z kapitalistickej výroby“ (Marx 1989b, 59), „malthusovský človek, abstrahovaný od historicky určeného človeka“ (Marx 1975, 96).

⁵ O rozlíšení kódovania a exemplifikácie a o abstraktných objektoch ako objektoch, ktoré neexemplifikujú existenciu, pozri (Zalta 1988, 15 a n.).

proces“ predstavuje proces, v ktorom sa kombinuje cieľavedomá ľudská činnosť, pracovný predmet a pracovný prostriedok, a to s cieľom vyrobiť úžitkovú hodnotu. Tieto prvky Marx označuje ako „jednoduché a abstraktné momenty“, ktoré sú spoločné všetkým spoločenským formám pracovného procesu (Marx 1985a, 162) vrátane KVP. Ďalej Marx postupne skúma „zhodnocovací proces“, teda tie aspekty kapitalistického výrobného procesu, ktoré sú podľa neho historicky špecifické pre KVP. Abstraktný objekt *pracovný proces* je teda vo vzťahu k abstraktnému objektu *KVP* abstrakciou: prvý kóduje vlastnosti, ktoré sú kódované druhým a zároveň sú (podľa Marxa) spoločné všetkým historickým podobám výroby úžitkových hodnôt.⁶

Druhý typ operácie ilustrujú nasledujúce vyjadrenia:

„Stanovme konštantný kapitál = 0, t. j. abstrahujeme od jeho hodnoty...“ (Marx 1982, 2109).

„Pritom sa predpokladá, že produktívna sila [...] sa nemení. Keďže takou zmenou by sa na predmete, ktorý teraz skúmame, nič nezmenilo, abstrahujeme od nej čiže kladieme produktívnu silu ako konštantnú“ (Marx 1988, 302).

„Predbežne preto kladieme tú časť nadhodnoty, ktorá sa premieňa späť na kapitál, ako = 0 alebo, čo je to isté, abstrahujeme od nej“ (Marx 1988, 302).

V týchto prípadoch sa veľkosti určitej veličiny kontrafaktuálne pripisuje taká hodnota, ktorá zodpovedá Marxovmu zámeru skúmať určitú funkčnú závislosť bez vplyvu daného faktora.⁷ Ide teda o postup, pri ktorom sa niektoré vlastnosti kódované vstupným objektom nahrádzajú inými vlastnosťami, pričom výsledný objekt spravidla nie je exemplifikovaný nijakým skutočným objektom (je „nerealistický“).

Rozdiel medzi týmito dvoma druhmi operácií spočíva v tom, že pri idealizácii (t. j. druhej operácii) sa modifikované vlastnosti explicitne špecifikujú, zatiaľ čo pri abstrahovaní (t. j. prvej operácii) zostávajú vlastnosti, od ktorých sa odhliada, zamlčané. V citovaných príkladoch Marx nerobí medzi nimi terminologický rozdiel a obidve nazýva „abstrakciou“, resp. „abstrahovaním“. Vo svojich metodologických úvahách, ktoré reflektujem v nasledujúcich dvoch častiach, sa však zameriam najmä na prvý postup.

1.2.1 Kritériá správnosti. Význam, ktorý Marx pripisoval metóde abstrakcie, sa prejavuje aj v spôsobe, akým formuluje kritiku iných ekonomických teórií. Vyčíta im „násilnú“, „nesprávnu“, „prázdnu“, „formálnu“, „lacnú“, „teoreticky vratkú“ či „nedostatočnú“ abstrakciu.⁸ To na druhej strane znamená, že podľa neho existujú určité kritériá správneho a teoreticky plodného používania abstrakcií. Tie určujú, ktoré vlastnosti sa pri abstrahovaní (s ohľadom na určité kognitívne ciele) nemusia zohľadňovať, a ktoré sa,

⁶ Množina vlastností kódovaných objektom *pracovný proces* je teda vlastnou podmnožinou množiny vlastností kódovaných objektom *KVP*.

⁷ Podrobne o Marxovom skúmaní funkčných závislostí medzi veľkosťami veličín pozri (Hanzel 2016, 225-246). Všeobecne o Marxovom využití idealizácie pozri (Nowak 1980). Na zásadné nedostatky Nowakovej rekonštrukcie upozorňuje Hanzel (Hanzel 2010, 3.- 4. kap.).

⁸ Pozri (Marx 1985a, 260; Marx 1987a, 725; Marx 1974, 50; Marx 1987b, 87; Marx 1980b, 61; Marx 1959, 134; Marx 1989a, 157).

naopak, musia zachovať. Marx ich neformuluje explicitne, no z jeho vyjadrení o nich možno získať aspoň hrubú predstavu. Ďalej načrtnem dve takéto kritériá.

Marxovo používanie metódy abstrakcie sa opiera o širší kontext predpokladov, ktoré majú metodologickú i empirickú povahu. Metodologické predpoklady vyjadrujú jednak kognitívne ciele, jednak rámcové pravidlá na ich dosiahnutie. Za hlavný cieľ svojho projektu teórie „kapitalistického spôsobu výroby“ považuje „odhaliť ekonomický zákon pohybu modernej spoločnosti“ (Marx, 1985a, 16). Naplnenie tohto cieľa podmieňuje Marx identifikáciou „*differentiae specifica*“ („druhových rozdielov“), čiže špecifických charakteristík tejto spoločnosti, a tých sociálnych faktov, ktoré hrajú hlavnú úlohu v jej ekonomickom živote.⁹ Inými slovami, úsilie o formuláciu adekvátnej teórie kapitalistickej ekonomiky zlyhá, ak sa nepodarí správne identifikovať tie aspekty predmetu, ktoré ho odlišujú od iných foriem výroby a rozdeľovania bohatstva. Presvedčenie o existencii takýchto špecifických charakteristík mohol Marx zdôvodniť empiricky, na základe štúdia iných spôsobov výroby, ktoré historicky predchádzali kapitalistickú spoločnosť.¹⁰ Takto zhromaždený materiál tiež mohol slúžiť ako kontrast pri identifikácii takýchto charakteristík.

Podľa *prvého kritéria* treba teda pri výskume dbať na to, aby sa dôsledne rozlišovalo medzi črtami predmetu, ktoré má spoločné s viacerými alebo všetkými ďalšími spôsobmi výroby, a jeho špecifickými črtami. Jedny aj druhé možno zachytiť pomocou metódy abstrakcie, no objekty získané v prvom prípade hrajú v teórii kapitalistickej výroby len veľmi obmedzenú úlohu: „*Výroba vôbec* je abstrakcia, ale rozumná abstrakcia, pokiaľ naozaj zdôrazňuje, fixuje spoločné, a tak nám ušetrí opakovanie. [...] všetky stupne výroby majú spoločné určenia, ktoré myslenie fixuje ako všeobecné; ale takzvané *všeobecné podmienky* každej výrobnej činnosti nie sú nič iné ako tieto abstraktné momenty, ktorými nemožno pochopiť nijaký skutočný historický stupeň výroby“ (Marx 1974, 40-43).

Vhodnou ilustráciou tohto záveru je spomínaná dvojica *pracovný proces* a *zhodnocovací proces*. Abstraktný objekt *pracovný proces* kóduje vlastnosti, ktoré exemplifikuje každý proces výroby úžitkových hodnôt. Jeho štúdium teda nemôže viesť k záverom o špecifických charakteristikách kapitalistického spôsobu výroby. Inak je to s objektom *zhodnocovací proces*, ktorý kóduje vlastnosti exemplifikované kapitalistickou podobou výrobného procesu.

Samozrejme, načrtnuté kritérium nedáva jednoznačný návod v tom zmysle, že by stanovovalo zoznam abstraktných objektov a nimi kódovaných vlastností, s ktorými má pracovať každá adekvátne teória kapitalizmu. Umožňuje však základnú orientáciu, bez ktorej podľa Marxa hrozí, že údajná teória modernej ekonomiky bude ignorovať špecifické črty svojho predmetu, takže pôjde prinajlepšom o teóriu „všeobecných podmienok výroby“, resp. že mylne stotožní špecifické črty svojho predmetu s nevyhnutnými charakteristikami

⁹ Pozri napr. (Marx 1985a, 108, 515). V rovnakom zmysle používa výrazy „špecifický charakter“ (Marx 1992, 312), „špecifická vlastnosť“, „podstatný vzťah“ (Marx 1974, 357), „špecifický vzťah“, „špecifická forma“ (Marx 1980b, 61) či „rozdiely, ktoré vyjadrujú určitý spoločenský vzťah čiže ekonomické určenie formy“ (Marx 1976, 137).

¹⁰ Marxov výskum v tejto oblasti výstižne zhŕňa a hodnotí Anderson (Anderson 2010).

akéhokoľvek spôsobu výroby.¹¹ Marx tieto problémy považoval za hlavné nedostatky klasickej politickej ekonómie a pripisoval ich práve nesprávnemu používaniu metódy abstrakcie.

Iný prípad chybného abstrahovania, ktorý súvisí s *druhým kritériom*, charakterizuje Marx ako „násilnú abstrakciu“. Pri skúmaní istej funkčnej závislosti Marx píše: „Tento zákon zrejme protirečí všetkým skúsenostiam založeným na tom, čo je očividné. [...] Na vyriešenie tohto zdanlivého protirečenia treba ešte veľa sprostredkujúcich článkov [...]. Hoci klasická ekonómia nikdy neformulovala tento zákon, inštinktívne sa ho pridrižiava, pretože je nevyhnutným dôsledkom zákona hodnoty vôbec. Snaží sa ho zachrániť pred protirečeniami javu násilnou abstrakciou“ (Marx 1985a, 169; preklad upravený podľa orig.).

Ako prívrženec realizmu rozlišuje Marx medzi dvoma úrovňami spoločenskej reality: medzi javmi, ktoré sú predmetom každodennej skúsenosti, a skrytou štruktúrou, ktorá ako taká nie je prístupná skúsenosti, no ktorá generuje empirické javy. Na ich rozlíšenie používa termíny „javová forma“ a „základ“ („podstata“). V modernej metodologickej literatúre hrá príbuznú úlohu dvojica „pozorovateľné“ a „nepozorovateľné“, resp. „fenomén“ a „mechanizmus“. Marx pritom zdôrazňuje, že „veci“ (t. j. základ) sa „navonok často prejavujú prevrátené“ (Marx 1985a, 447). Odhalenie „zákona ekonomického pohybu modernej spoločnosti“ preto predpokladá jednak identifikáciu základu, jednak objasnenie ďalších prvkov kauzálneho reťazca, ktorý vedie k javu. Bez znalosti celého reťazca sa jav môže zdať nezlučiteľný s postulovaným základom. V citovanej pasáži Marx ako „násilnú“ abstrakciu označuje práve postup, pri ktorom sa ignorujú „sprostredkujúce články“, teda reťazec spájajúci jav a základ.¹² Výsledkom násilnej abstrakcie je potom objekt, ktorý nekóduje všetky explanačne relevantné vlastnosti, a preto z Marxovho hľadiska nemôže jeho skúmanie viesť k správny záverom o skutočnom objekte, ktorého je surrogátom. Pri úsilí zobrazit' zákony politickej ekonómie „v čistej podobe“ sa teda musí dbať na to, aby sa pomocou abstrakcie vyčlenili všetky vlastnosti, ktoré spolu kauzálne postávajú na vysvetlenie („pozorovateľných“) javov.

1.2.2 Funkcia abstrakcií. Marx chápe reálne konkrétne – teda kapitalistickú ekonomiku Británie 19. storočia, ktorá je bezprostredným predmetom jeho skúmania – ako komplexný systém, „v ktorom všetky vzťahy existujú súčasne a vzájomne sa o seba opierajú“ (Marx 1980a, 85). Adekvátne teoretické pochopenie tohto „živého celku“ má mať charakter jeho „reprodukcie“ v podobe „myšlienkového celku“ (Marx 1974, 54, 55), ktorý označuje ako myšlienkové konkrétne. Východiskom skúmania reálneho konkrétneho je predstavované konkrétne, teda predmet skúmania, ako sa javí v zmyslovom poznaní. Tento východiskový

¹¹ Marx taký postup ilustruje na príklade kapitálu: „Kapitál je ostatne tiež výrobným nástrojom, takisto ako je minulou, spredmetnenou prácou. Preto je teda kapitál všeobecným, večne jestvujúcim prírodným vzťahom; pravda, ak odhliadnem práve od toho špecifického, čím sa z výrobného nástroja, z nahromadenej práce stáva kapitál“ (Marx 1974, 40; kurzíva J. H.).

¹² „Základom“ je v citovanom príklade výroba nadhodnoty založená na vykorisťovaní pracovnej sily, „javom“ je existencia všeobecnej miery zisku a „sprostredkujúce články“ zahŕňajú okrem iného proces vyrovnávania miery zisku.

stupeň poznania však Marx považuje len za „chaotickú predstavu o celku“ (Marx 1974, 54). Keďže v javových formách sa skrytá štruktúra môže javiť „prevrátene“, na úrovni empirického poznania (t. j. javu, resp. „pozorovateľného“) nie sú bezprostredne zrejmé skutočné zákony pohybu celku. Vedecké skúmanie reálneho konkrétneho si preto vyžaduje predovšetkým postup od predstavovaného konkrétneho k jeho prvkom, ktoré sa považujú za explanačne základné.¹³ Pri tomto postupe sa uplatňuje metóda abstrakcie: z predstavovaného konkrétneho sa odhliadanim od vlastností, ktoré sa riadi spomínanými kritériami, získavajú „abstrakcie“ čiže „abstraktá“. Tie pri ďalšom skúmaní slúžia ako surogáty jednotlivých prvkov.

Túto prvú časť postupu k „myšlienkovému celku“ charakterizuje Marx ako určitý „spôsob skúmania“ a odlišuje ju od „spôsobu výkladu“: „Pri skúmaní si treba podrobne osvojiť látku, analyzovať rozličné formy jej vývinu a vypátrať ich vnútornú väzbu. Až potom, keď sa táto práca ukončí, možno primerane vyložiť skutočný pohyb“ (Marx 1985a, 25).

„Výklad“ predstavuje druhý, nadväzujúci krok. Ide o argumentačný postup, pri ktorom sa z abstraktných objektov získaných v prvom kroku zostavuje čoraz komplexnejší objekt. Východiskom postupu je pritom objekt, považovaný za explanačne základný, a v tomto zmysle „najjednoduchší“. Na základe jeho analýzy sa v procese výkladu pristupuje – prostredníctvom zohľadnenia prvkov (vlastností, resp. vzťahov), od ktorých sa pôvodne odhliadalo – k zavedeniu ďalších, odvodených objektov.¹⁴ Marx tento postup charakterizuje ako „vzostup od abstraktného ku konkrétnemu“ (Marx 1974, 55; preklad upravený podľa orig.). Výsledkom celého postupu má byť systém abstraktných objektov, ktorý je „totalitou mnohých určení a vzťahov“ (Marx 1974, 54) a ktorý reprezentuje „vnútornú organizáciu kapitalistického výrobného spôsobu [...] v jeho ideálnom priereze“ (Marx 1987a, 709). Nekóduje teda všetky vlastnosti reálneho konkrétneho, ale len tie, ktoré sa považujú za špecifické pre dané konkrétne a zároveň za explanačne relevantné. V tomto zmysle si Marx nenáročoval autorstvo teórie britského kapitalizmu 19. storočia, ale teórie kapitalizmu vôbec.

V druhej časti článku predložím rekonštrukciu Weberovho chápania abstrakcie, najmä vo vzťahu k tzv. ideálnym typom, ktoré sú podľa neho základným metodologickým nástrojom „historických vied“. Napokon tieto dve koncepcie porovnam.

Literatúra

- ANDERSON, K. B. (2010): *Marx at the Margins*. Chicago: University of Chicago Press.
BIELIK, L., KOSTEREC, M., ZOUHAR, M. (2014a): Model metódy (1): Metóda a problém. *Filozofia*, 69(2), 105-118.

¹³ Pravda, potom je kľúčovou otázkou otázka, ako odlišiť explanačne základné prvky celku od explanačne odvodených, resp. explanačne irelevantných prvkov. Hľadanie odpovede na ňu by sa však nezaobišlo bez exkurzu do Marxovho chápania štruktúry všetkých spoločností a bez objasnenia jeho vzťahu ku klasickej politickej ekonómii.

¹⁴ Východiskom tohto postupu v prvom zväzku *Kapitálu* je tovar ako „elementárna forma“ bohatstva kapitalistickej spoločnosti (Marx 1985a, 45); skúmanie tohto objektu a jeho vlastností vedie k zdôvodnenému zavedeniu špecifického druhu tovaru, *peňazí*; ich skúmanie ústi do zavedenia *kapitálu* atď. až po odvodené objekty ako *zisk* či *renta* v treťom zväzku *Kapitálu*.

- BIELIK, L., KOSTEREC, M., ZOUHAR, M. (2014b): Model metódy (2): Inštrukcia a imperatív. *Filozofia*, 69(3), 197-211.
- BIELIK, L., KOSTEREC, M., ZOUHAR, M. (2014c): Model metódy (3): Inštrukcia a metóda. *Filozofia*, 69(8), 637-652.
- BIELIK, L., KOSTEREC, M., ZOUHAR, M. (2014d): Model metódy (4): Aplikácia a klasifikácia. *Filozofia*, 69(9), 737-751.
- HALAS, J. (2015): Abstrakcia a idealizácia ako metódy spoločensko-humanitných disciplín. *Organon F*, 22(1), 71-89.
- HANZEL, I. (2010): *Studies in the Methodology of Natural and Social Sciences*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- HANZEL, I. (2016): *Studies in the Methodology of Science*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- JÁNOSKA, J. et al. (1994): *Das «Methodenkapitel» von Karl Marx*. Basel: Schwabe & Co.
- MARX, K. (1959): Marx Engelsovi 9. augusta 1862. In: Marx, K. – Engels, F: *Vybrané listy*. Bratislava: SVPL, 133-134.
- MARX, K. (1974): *Základy kritiky politickej ekonómie (Hrubý koncept)*. Rukopisy „Grundrisse“ I. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1975): *Základy kritiky politickej ekonómie (Hrubý koncept)*. Rukopisy „Grundrisse“ II. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1976): *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861 – 1863)*. Teil 1. Mega² II/3.1. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, K. (1980a): *Bieda filozofie*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1980b): *Ökonomische Manuskripte und Schriften. 1858 – 1861*. Mega² II/2. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, K. (1982): *Zur Kritik der politischen Ökonomie (Manuskript 1861 – 1863)*. Teil 6. Mega² II/3.6. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, K. (1985a): *Kapitál. 1. zväzok*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1985b): *Kapitál. 2. zväzok*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1987a): *Kapitál. 3. zväzok*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1987b): *Teórie o nadhodnote. 1. časť*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1988): *Ökonomische Manuskripte 1863 – 1867. Teil 1*. Mega² II/4.1. Berlin: Dietz Verlag.
- MARX, K. (1989a): *Teórie o nadhodnote. 2. časť*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1989b): *Teórie o nadhodnote. 3. časť*. Bratislava: Pravda.
- MARX, K. (1992): *Ökonomische Manuskripte 1863 – 1867. Teil 2*. Mega² II/4.2. Berlin: Dietz Verlag.
- ZALTA, E. N. (1988): *Intensional Logic and the Metaphysics of Intentionality*. Cambridge: MIT Press.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0149-12.

Juraj Halas
Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave
Gondova 2
814 99 Bratislava 1
Slovenská republika
e-mail: juraj.halas@uniba.sk